

Др Радмило Н. Маројевић

ЊЕГОШЕВ СТИХ „ОТВАРА[Ј] ЈОЈ КЊИГЕ НА ПРОРОКЕ,“ [ГВ 836] С МОРФОЛОШКОГ И СЕМАНТИЧКОГ СТАНОВИШТА*

У серији радова у којима се упоређују лексичке и фразеолошке јединице које употребљава Стефан Митров Љубиша у *Пријовијесцима црногорским и њиморским* с одговарајућим јединицама из Његошевих пјесничких дјела овај чланак једно је од синтетичких поглавља. Анализиране лексеме и фраземе бацају свјетло на значење Његошевих израза, али и на могући језички утицај пјесника с Његуша на млађег савременика, прозног писца из Паштровића, који је био Његошев сљедбеник и приврженик. У овом раду ограничавамо се на један занимљив примјер који је у Љубишиним приповијестима преображаван у антикрилатему као специфични фразеолошки тип.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, спјев *Горски вијенац*, Стефан Митров Љубиша, *Пријовијесци црногорске и њиморске*, коментар *Горској вијенца*.

1. Полазиште. Израз *о̄твара̄и књӣге на њ̄проке*, посвједочен у 836. стиху *Горској вијенца*, представљао је једно од „тамних мјеста“ спјева. Ужи контекст за његово разумијевање представља синтаксички период који чине стихови 836–838, а шири – читава реплика Вука Мандушића, коју наводимо у формату критичког издања:

Бјеше ми се снаха помамила,
без пута̄ је [бесп̄ута̄*]је] ништа одржати!
Отвара[ј] јој [о̄твара̄ј:ој] књӣге на пророке:
неки каже: „На сугреб је стала“,
неки каже: „Сплеле је мађије“.

* Рађено у оквиру научног пројекта *Пјесничка дјела Пејтра II Пејтровића-Његоша у оријиналу и руским њреводима* Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

Свуд је води по манастирима
и чита[ј] јој [ичитāј:ōј] масла и бденија –
куми врага у све манастире
да остави снаху Анђелију,
куми врага – ништа не помаже!
Те ја узми [īē^jā^узми] троструку канцију,
ужени јој у месо [ўмѐсо] кошуљу:
враг утече некуд без обзира [бѐзобзѝра]
а оздрави снаха Анђелија.

[ГВ 834–847].

Наведене стихове у критичком издању (Марољевић 2005: 86) прате сљедеће текстолошке напомене (уз позивање на одговарајуће одјељке монографије *Текстологија Горској вијенца* која је критичком издању приложена):

- 835 ст. зн. 'морали смо да је пўтимо (= вежемо) да не побјегне', дословно: 'без кѐнѓпā (којима смо је везали) ништа је није могло задржати на мјесту'
836 *ѓйварāj jōj* – у имп. реконстр. сугл. *j* [...]; (ѓтварāти jōj) *књиѝе на ѝрѓроке* – фраз. 'тражити у пророчким књигама шта јој је' [види т. 6.4]
837 *на сўѝреб сѝйāйи* – изр. у зн. 'нагазити на мјесто гдје су пси гребли'; Вук наводи пословицу: *Наāзио на сўѝреб* (каже се у шали, кад по коме изиђу какве крaste) [Караѓић 1836: 188; Караѓић 1849: 185], али се у Црној Гори тако није говорило само у шали него се у то и вјеровало (кад се коме опришти кожа или кад душевно оболи)
840 *чѝйāј jōj* – у имп. реконстр. сугл. *j* [...]; ст. зн. 'и читали смо јој молитве за оздрављење уз мазање посвећеним уљем и ноћне молитве за мир душе (тј. за изгон нечастивог)'
841 (у) *свѐ мāнасѝйѝре* – ак. у зн. лок. '(у) свим манастирима' [...]
844 (тѐ) *jā* (ўзми) – ном. личне зам. 1.л. с поб. дугосил. акц. и редукованом дужином [...]
845 *ужѝени* – дијал. имп. 2.л. јд. 'угнај', *ўйнайи ў мѐсо кѓцуљу* (коме) – фраз. 'добро ишибати (кога) да му остану модрице по тијелу' [...]
847 *а* – саставни везн. у зн. 'и' [...]

У т. 6.4. монографије *Текстологија Горској вијенца*, односно у одговарајућем поглављу *Фразеолошке реконсѝрукције* које је 836. стиху посвећено (Марољевић 2005: 543–547), изнесено је, с исцрпном историјом питања, наше тумачење израза (ѓтварати) *књиѝе на ѝрѓроке* с критиком претходних покушаја објашњења загонетног стиха (сви ти коментари су били погрешни); претходно је тумачење изложено у реферату с међународног научног скупа „Династија Петровић Његош“ (Марољевић 2002: 197–198), али је расправа о Његошевом стиху: Отвара[ј] јој књиге на пророке, [ГВ 836] с морфолошког и семантичког становишта, тј. стварна историја питања, отпочела 1998. године, првим нашим чланком на тему *Горскоја вијенца анићкоментѝари* [види т. 3.(1)].

У овом раду употпуњује се историја питања уз навођење интертекстуалних паралела из *Приѓвијесѝй црноѓорских и ѝриморских* Стефана Митрова Љубише и рјешава питање како је погрешно тумачење настало и чиме је мотивисано.

2. ИСТОРИЈА ПИТАЊА. Фразеологизам *оѿвараѿи књиѿе на ѿророке* представљао је једно од „тамних мјеста“ *Горскоѿ вијенца*. Израз се погрешно тумачио равнo 130 година.

2.1. Посљедњи је стих „Отвара[j] јој књиге на пророке“ на традиционалан, али погрешан начин протумачио Александар Младеновић: „водио је умом поремећену снају код пророка да би они из књига открили узрок њене болести“ (Младеновић 1996: 197; исто у: Младеновић 1997: 78).

2.2. Наведено погрешно тумачење најприје је изнио први коментатор спјева, Стефан Митров Љубиша [види т. 7.(1)]. Затим га заступа, у свих својих десет издања, други коментатор спјева, Милан Решетар: „ходио пророцима да из књига виде што јој је и да јој нађу лијека [*вар.* што јој је, и да нађу лијека]“ (РЕШЕТАР 1890: 134; исто у: РЕШЕТАР 1892: 51; варијанту цит. по: РЕШЕТАР 1940: 50). Решетарево тумачење преузима Видо Латковић (изоставља крај, редигује замјеницу *ѿѿио* и додаје свој коментар двају наредних стихова: „‘Ходио пророцима да из књига виде шта јој је’ (М. Р.); неки од њих кажу да је на сугреб нагазила, други да су је сплеле мађије“ (Бошковић–Латковић 1952/1957: 184).

2.3. У свом незавршеном коментару *Горскоѿ вијенца* (који за живота није ни објавио) Данило Вушовић каже: „Пророци су они људи што из некаквих књига погађају што се коме догодило и шта ће му се догодити; Мандушић је, дакле, снаху водио пророцима да виде из књига због чега се помамила (исп. овде оно место код Вука из н. прип. ‘Кум риба’, где је неки човек, зато што су му деца стално умирала, ‘свуда... на пророчице ходио и на пророке књиге [књигу – Р. М.] отварао, али ништа фајдисало (користило) није“ (Вушовић 2004: 202).

Сам коментар није тачан, али је значајно навођење Вукове паралеле у којој је потврђен фразеологизам *оѿвараѿи књиѿу на ѿророке*: пророчице су отварале Библију, тј. библијске пророчке књиге, на овог или оног пророка [види т. 3.(1)]. Занимљиво је да коментатор, под утицајем текста *Горскоѿ вијенца*, умјесто облика једнине (отварати) *књиѿу* (на пророке) наводи облик множине (отварати) *књиѿе* (на пророке). Замјена множине једнином у фолклорном запису је разумљива: етимолошка множина граматички је адаптирана као једнина [види т. 5.(2)]. Народну приповијетку *Кум риба* Вуку Караѿићу је послао Вук (Вуко) Врчевић [види т. 6.(1)].

2.4. Друкчије, али исто тако нетачно тумачење 836. стиха даје трећи коментатор спјева (имамо у виду објављене коментаре), Божидар Ковачевић: „836 читали јој молитве по манастирима“ (Ковачевић 1940: 67).

Тумачећи стихове 834–847 као цјелину, Трифун Ђукић се приближио тачном објашњењу: „Помамила, поманитала, полудела, да су је морали везати. Тражили смо лека по светим књигама; неки веле да је стала на оно место где псето закопа ногама (сугреб), неки опет да је замађијана; читали смо јој молитве у манастирима, кумећи и | самог врага да је остави, али је

све било узалуд, док није канција истерала ђавола! / Тако је и са потурицама, са којима – по Мандушићеву мишљењу – не помаже друго, осим борбе“ (Ђукић 1941: 153–154; исто у: Ђукић 1944: 159). Коментатор није објаснио о којој врсти „светих књига“ је ријеч нити је протумачио конструкцију са предлогом *на*, али је значајно што је искључио из коментара савремене „пророке“.

И Салко Назечић, у сарајевском јубиларном издању *Горској вијенца*, коментар везује за стихове 834–847, али парафразира само други пасус Ђукићева коментара (на значење 836. стиха се не осврће): „Прича Вука Мандушића о снахи Анђелији која му се ‘помамила’ алузија је на Турке, јер се и они не могу поправити без употребе силе“ (Назечић 1947: 162).

Ђуза Радовић, у једном од двају загребачких јубиларних издања *Горској вијенца*, полази од тога да израз (отварати) *књиџе на ѝророке* значи ‘(отварати) књиге што проричу’: „ишао код оних који отварају ‘књиге’ што проричу, тумаче узроке; то су могли бити и писмени људи, хоће или попови, који би отварајући насумце какву стару гатарску или обичну књигу по првим речима оног места на коме се књига отворила правили своје закључке, ‘гледали’ шта је узрок болести и давали савете“ (Радовић 1947: 202). У другом загребачком јубиларном издању *Горској вијенца* 836. стих се не коментарише (Варас 1947), као ни у цетињском јубиларном издању (Павићевић В. 1947: 202).

2.5. Образлажући погрешно тумачење својих претходника, Никола Банашевић 836. стих опсежно разматра: „ишао сам с њом до ‘пророка’ да виде из књига шта јој је (књиге су насумице отворане, а затим је којекаквим тумачењем првих речи проналажен узрок болести и даван савет како да се лечи). – Прецртавањем најпре написаних пет стихова, који почињу поменом манастира, и пребацивањем те приче на *ѝророке*, тј. на професионалне гатаре, Његош је хтео показати да се у Црној Гори таквим пословима нису бавили свештеници и калуђери (они су, како се види из следећих стихова, читали само специјалне молитве)“ (Банашевић 1973: 244; исто у: Банашевић 1993: 244). Банашевићева текстолошка анализа није била тачна [види т. 5.(3)].

2.6. Слободан Томовић контаминира Решетарево тумачење са Ђукићевим: „Водио је снаху код пророка да би они из светих текстова, ‘књига’, открили узрок њеној махнитости“ (Томовић 1986: 166; исто у: Томовић 1999: 538).

Димитрије Калезић није коментарисао отварање књига на пророке (Калезић 1994) иако се то од њега, као истакнутог богослова који је имао и филолошко образовање, највише очекивало.

Михаило Стевановић се у својим монографијама не осврће на форму и значење спорног стиха: у првом издању он (тачно) објашњава копулативни везник *а* у 847. стиху (Стевановић 1976: 75–76), док се у другом зналачки бави и глаголским облицима за приповиједање у стиховима из реплике Вука Мандушића (Стевановић 1990: 124–126). За стихове из Мандушићеве реплике Стевановић чак каже (само у другој монографији): „Они не привлаче

пажњу по томе што би садржавали тешко схватљиве мисли“ (СТЕВАНОВИЋ 1990: 124).

3. У његошологији се било, дакле, увријежило мишљење да *оѿварайи књиѿе на ѿророке* значи ‘водити кога врачарима да га гатањем и врачањем лече’ (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 598) [види т. 4.(3)], што је у првѿ два своја издања био преузео, у модификованом облику, и Александар Младеновић: „водио је умом поремећену снају код пророка да би они из књига открили узрок њене болести“ [види т. 2.(1)]. Од критике овог Младеновићевог тумачења и отпочиње стварна историја питања, односно образлагање тачног тумачења [види даље т. (1)].

3.1. Ја сам, у првом фрагменту својих *Горскоѿ вијенца антикоментѿара*, Младеновићево тумачење оспорио: „Стих, међутим, значи: тражио сам лијек за њену бољку у пророчким књигама (а не: ходио сам код пророка да они у књигама траже лијек за њену бољку). Ријеч је о библијским пророцима и пророчанствима из писане историје; да је Мандушић мислио на своје савременике-пророке, они не би отварали књиге него би говорили из главе (ако су пророци), и Његош не би употреѿио конструкцију у акузативу множине с предлогом *на*“ (МАРОЈЕВИЋ 1998: 83; прештампано у: МАРОЈЕВИЋ 1999: 181).

3.2. У своме утку (Младеновић 1999) на моју прву критику његових антикоментара Александар Младеновић ову примједбу не помиње, али је зато у свом трећем издању, које је стварно објављено у прољеће 1999. године, покушао да ново тумачење стиха припише себи у заслугу преузевши из првог фрагмента *Горскоѿ вијенца антикоментѿара* то први пут изнесено адекватно тумачење стиха додавши, како би крађу мало замаскирао, имена старозавјетних пророка: „ради се очигледно о *ѿророчким књиѿама* [...], о књигама (како се називају у Старом завету) односно о текстовима старозавјетних пророка: Исаије, Јеремије, Језекиља, Данила, Осије, Јоила, Амоса, Авдије, Јоне, Михеја, Наума, Авакума, Софоније, Агеја, Захарије, Малахије и Натана. Могуће је да су се и текстовима старозавјетних пророка служили свештеници у својим молитвама за оздрављење одређеног болесника“ (Младеновић 1998: 100; исто у четвртном (Младеновић 2001: 87) и петом издању (Младеновић 2005: 67)). Да би крађу додатно замаскирао, позива се на шестотомни *Речник срѿскохрвајскоѿ књижевноѿ језика* Матице српске (Речник МС 1967 II: 756), али из њега селекује само множински израз *књиѿе на ѿророке* са семантизацијом ‘пророчке књиге’ [колико је тај лексикографски извор релевантан (и поуздан), види у т. 4.(1)].

У другом фрагменту *Горскоѿ вијенца антикоментѿара* ја сам крађу коментара пријавио научној јавности (МАРОЈЕВИЋ 2000: 182).

3.3. Ни у потоњем издању коментатор не помиње чије је тумачење преузео (Младеновић 2005: 67), али се сад позива и на други лексикографски извор – на *Речник срѿскохрвајскоѿ књижевноѿ и народноѿ језика* Српске

академије наука и уметности (Речник САНУ 1975 IX: 670). Како се коментатор служи овим лексикографским извором, и колико је тај извор поуздан за тумачење Његошевог стиха, размотрићемо у наставку расправе [види у т. 4.(2)].

4. У наставку ове студије случаја посебно ћемо размотрити лексикографске покушаје интерпретације Његошевог израза *ошварати књије на њороке*.

4.1. У *Речнику* Матице српске израз се наводи и у једнини и у множини: ~ на пророка, књиге на пророке нар[одски] *њорочка књија, њорочке књије* (Речник МС 1967 II: 756, s. v. *књија*), с двије илустрације, од којих је друга изолован Његошев стих (без наредна два с којима он чини један синтаксички период), а прва – сегментиран Љубишин прозни фрагмент: Отварао сам књигу на пророка. Лексикографска интерпретација је вишеструко фалична: 1° изостављањем уводног глагола, који је обавезна компонента израза, фразеологизам је сведен на бесмислицу; 2° контекст 836. стиха *Горској вијенца* није довољан за његово разумијевање; 3° Љубиша је изразе (ходити, отварати књигу) *на њорока/њороке* схватао у значењу адвербијала друштва ‘код пророка/пророка’ [види т. 7.(3,5,6)]; 4° Љубишин примјер је опосредован: погрешно тумачење Његошевог стиха најприје је изнио први коментатор *Горској вијенца*, Стефан Митров Љубиша [види т. 7.(1)] – и презео га у *Пријовијесцима* као антикрилатему.

4.2. У *Речнику* САНУ Његошев стих се не наводи, из њега је само презета (у загради) предлошко-падежна веза *на њорока: ошвориши (ошварати) књију (на њорока)* празн[оверје] *њорехи (њорочиши) будућности, наћи (налазиши) лек за неку болест, узрок несрећи и сл.* (Речник САНУ 1975 IX: 670, s. v. *књија*). Ни једна од двије потврде којима лексикографи илуструју израз не садржи, међутим, предлошко-падежну везу *на њорока* (ми те потврде наводимо непосредно из издања којима су се служили и лексикографи, и у нешто ширем контексту).

Прва потврда: Једна прича о ђавољем цару Али-Каторису казује ово. Један обољели Подгоричанин замоли Мола Бећира Сукнића, да му „отвори“ књигу и да нађе узрок и лијек његове болести. Мола Бећир му рече, да има начина да оздрави, само ако смије отићи на Ржанички Мост и поред њега ноћно сјести, па учинити око себе круг штапом. „Онда ће, рече му, доћи силовита војска, а ти питај само за Али-Каториса, и он ће ти лијек учинити“. (Дучић 1931: 283). – У етнографском запису се, дакле, не помиње ни сама именица *њорок*.

Друга потврда: Вјештица бацила мађије у корито, испод тоциља (оштрила), у Конавлима. Хотјела да уништи читаву задругу, ту су се почели крвнички гонити, свак је сваком био крив. Отишли су у пророка (гатаоца), па је пророк отворио књигу и казао: „Мађија вам је у кући, ја ћу је наћи“. И дошао,

прибрао сву кућу, и једва једвице нашао мађију испод тоциља, у кориту. (ВУЛЕТИЋ 1934: 162). – У етнографском запису се помиње (у једнини) именица *ѝророк*, али се она користи у конструкцији (отићи) у *ѝророка* и с глаголом кретања – у значењу ‘(отићи) к пророку’.

Другим ријечима, лексикографски извори које Младеновић наводи не улазе непосредно у историју питања о коментарисању Његошевог стиха; стих је адекватно тумачење добио у нашим радовима, и на њега се издавач Младеновићевог издања *Горскої вијенца* [види т. 3.(3)] морао позвати и кад то коментатор пропусти да учини.

4.3. У једнотомном *Рјечнику* (уз пјесничка дјела П. П. Његоша) израз *ої̄варай̄и књӣе на ѝророке* није навођен – није објашњаван ни под једном од своје три лексичке компоненте (СТЕВАНОВИЋ–БОШКОВИЋ 1954/1957). Аутори *Речника језика Пејџра II Пејџровића Њејоша*, односно *Речника Њејошева језика*, како је овај двотомни рјечник насловљен на корицама, изразу *ої̄варай̄и књӣе на ѝророке* приписују значење: „водити кога врачарима да га гатањем и врачањем лече“ (СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 598, s. v. *ої̄варай̄и*). То значи да су лексикографи, као и Стефан Митров Љубиша 115 година прије њих, предлошко-падежну везу на *ѝророке* схватили као адвербијал друштва ‘(отварати књиге) код врачара’, а не атрибутивно ‘(отварати) пророчке (књиге)’.

5. Након тумачења израза *ої̄варай̄и књӣе на ѝророке* у критичком издању *Горскої вијенца* (МАРОЛЕВИЋ 2005: 543–547) извели смо три закључка.

5.1. Израз *књӣе на ѝророке* не значи ни „пророчке књиге“, како се тумачи у *Речнику Мајџице срїске* [види т. 4.(1)], ни „књиге што проричу“, како га је објашњавао Ђуза Радовић [види т. 2.(4)] – јер је употреба предлога на условљена глаголом *ої̄варай̄и*, без којег израз не може функционисати. То је једно.

5.2. Други закључак. Ријеч *Библија* имала је значење ‘књиге’, па би израз (отварати) *књӣе на ѝророке* значио ‘(отварати) Библију на пророке’. Књиге библијских пророка, или пророчке књиге, биле су посебан жанр у словенској писмености. Позната је староруска *Книга пророков с толковањима* (препис XV вијека са рукописа који је писао поп Упир Лихи 1047. године). У царској Русији су такве књиге биле веома популарне. Једна од њих је не тако давно фототипски издата [*Обозрение пророческих книг Ветхого завета*. Составил Алексей Хергозерский. Москва, 1998], са насловом на корицама *Пророческие книги*. Управо се на овакве књиге односи Његошев стих, на „књиге“ библијских пророка са тумачењима: отварала се књига на овог или оног пророка. Приповједачки императив *ої̄вара[j]* не мора да значи да је књиге отварао сам Вук Мандушић, али се ни то не искључује. Читалац (и тумач) одговарајућег одјељка пророчких књига закључио је, у конкретном случају на који се позива Његошев јунак, да један пророк каже: „На сугреб је стала“, а други: „Сплеле је мађије“.

5.3. Трећи закључак. Банашевићево текстолошко објашњење [види т. 2.(5)] не потврђује пјесников аутограф. Послије стихова 834–835, који су остали неизмијењени (само што у рукопису умјесто *ε* стоји *ю*) и на своме мјесту, Његош је био написао стихове 839–840 (опет са *ю*): *свудъ ю води ѿо манасѿирима, / и чийа іоѿ масла и бденія*, (ВГ л. 9 об.), па их је прецртао, затим је био написао наш 836. стих: *оѿвараіоѿ кнѿиѿ на ѿророке* – (ВГ л. 9 об.) а испред њега са стране дописао стихове 841–842 (са придјевом *младу* умјесто именице *снаху*): *куми враѿа у све манасѿири / да осѿави младу анђелію* (ВГ л. 9 об.), па је сва три стиха прецртао, да би опет наставио 836. стихом (овога пута написавши растављено прве двије ријечи *оѿвара іоѿ*), послије којег долазе стихови 837. и 838, а са новим распоредом и стихови које је претходно прецртао. Другим ријечима, прецртавање стихова условљено је промјеном њиховог редослиједа, а не замјеном једне концепције анализираног стиха (са свештеницима и калуђерима као „гатарима“) другом (са „професионалним гатарима“).

6. Приповијетка *Кум риба* објављена је тек у постхумном издању *Српских народних ѿрпивоѿједака* (у Бечу, 1870), и она почиње овако: „Некаквоме чоѿку умираху ђѿца: нека јѿдва крст дочекају а нека ни петнаѿст дана. Свуда је на пророчице ходио и на пророке кнѿигу отварао, али ништа фајдисало није, док некаква пророчица сјѿтује овога чоѿка и даде му некакав запис говореѿи: [...]“ (КАРАЦИЋ 1870: 212; исто у: КАРАЦИЋ 1988: 212). Приповијетку је записао Вуко Врчевић у Боки Которској, али се Врчевићев текст (Архив САНУ, бр. 8552/258) разликује: „Помираху некаквоме чоѿеку ђѿца и ѿдва су нека крст дочекали а неки ни петнаѿст дана уватили, а свуда ѿ залуду на пророчице одіо и на пророке кнѿигу отварао, али ништа фајдисало ниѿ, док некаква пророчица шѿтује овога чоѿека и даде му некакав запис говореѿи: [...]“ (КАРАЦИЋ 1988: 589).

Осим што показује Карацићев редакторски поступак којим су се (дијалекатске) просте народне приповијетке (како их Врчевић жанровски одређује) претварале у (канонске) српске народне приповијетке, варијантност не дотиче суштину: у фрагменту се јасно разликују два израза, један је (*х*)*огийѿи на ѿророчице* у значењу циља кретања (камо?) ‘иѿи к пророчицама’, који у *Горском вијѿенцу* није посвјѿдочен, а други *оѿвараѿи кнѿиу на ѿророке* као конкретизација значења уводне глаголско-именичке синтагме ‘отварати Библију (или зборник библијских пророчанстава с тумачењем) на једног по једног пророка’, који јѿсте у *Горском вијѿенцу* потврђен.

7. Закључићемо ову студију случаја, историје питања што се тиче, интертекстуалним паралелама с опусом Стефана Митрова Љубише.

7.1. У своме издању *Горскоѿ вијѿѿца* Стефан Митров Љубиша наводи стихове 836–838 као јѿдну синтаксичку цјѿлину – прва два стиха завршава запетом, а треѿи тачком (гачком завршава и стих који ѿима претходи):

Otvара joj knjige na proroke,
 Neki kaže: “na sugreb je stala,,,
 Neki kaže: “splele je magije.,,

Уз сва три стиха синтаксичког периода Љубиша везује по једну напомену:

- 836 Knjige zvane *roždenici*, u kojima su sudbe upisane, i s kojima lažni proroci varaju i globe prosti narod. (ЉУБИША 2023 (1868): 254 (44), нап. 6)
 837 Da je stala gje su kučki grebli. (ЉУБИША 2023 (1868): 254 (44), нап. 7; сугласник *ђ* обиљежава се диграмом *gj*)
 838 Da su je vještice napale. (ЉУБИША 2023 (1868): 254 (44), нап. 8)

7.2. Навешћемо пет интертекстуалних паралела из три Љубишине *Приповијести црногорске и њиморске*. Прва паралела је из приповијести *Шћейан Мали*: Отварали јој лаће књиге, светили масла, све чинили [*вар.* чинили,] ко што рече, а боље даће Бог. (ЉУБИША 1924: 77; варијанту наводимо по: ЉУБИША 2001: 12 (*лаће* је прилог у значењу ‘залуду’, тј. нису јој ништа помогле). – У примјеру се не помињу пророци.

7.3. Друго је први контекст из приповијести *Продаја њаџријаре Бркића*: „[...] Да ми можеш, побратиме, каквогђ препоручити једну његову омјеру [*вар.* омјеру,] дао бих ти за њу најбоље дивизе из тора, јер ми једно дијете, не било премјењено [*вар.* примијењено], пада с горе, пак сам му отвара рожденик на пророка, и каза ми да добавим мјеру веселенскога патријара с главе до пете, пак да с њом опашем бојника у пријекрст на плећи низ обоје рамена, а да краје вежем живијем узлом преко паса врх бокова, и да ће му, чуј, то дићи цкврн као руком.“ (ЉУБИША 1924: 113–114 (знак | указује на прелазак на нову страну у тексту који се цитира); варијанте наводимо по: ЉУБИША 2001: 37). – У примјеру се наводи (у једнини) именица *рожденик* и предлошко-падежна веза на *пророка*, па је он најближи Његошевом стиху – и Љубишином коментару 836. стиха *Горској вијенца*.

7.4. Други контекст из *Продаје њаџријаре Бркића* може послужити као паралела за друга два стиха анализираног Његошевог синтаксичког периода: „[...] Кажуј, да те видам, гђе [*вар.* гдје] си данас ходио и шта си радио? Да нијеси на сугреб стао, или напао на мађију, или те чије зле очи урекле, или се омрсио, или о злу чијему вијећао? [...]“ (ЉУБИША 1924: 120; варијанту наводимо по: ЉУБИША 2001: 41).

7.5. Два су контекста и из приповијести *Проклећи кам*. Први: Топац се хвата за свашто, па и за пјену, тако и ја чини што ми гођ ко каза: води га на лијечнике, наше и латинске, отворај [*вар.* отварај] му књигу у пророка, свети масла и читај [*вар.* а читај] бдења, запрештај и води га под јеванђеље, боље ништа већ што уз главу пропаде и мука. (ЉУБИША 1924: 171; варијанте наводимо по: ЉУБИША 2001: 130). – Овдје обраћамо пажњу на два момента. 1^о Љубиша употребљава адвербијал друштва с глаголом кретања изражен конструк-

цијом (водити) *на лијечнике* у значењу циља (камо?) ‘(водити) к лијечницима’.
2° За адвербијал друштва у значењу мјеста (гдје?), тј. у значењу простора
гдје се радња отварања књиге (једнина!) одвија – користи конструкцију с
предлогом *у*: *у њорока* у значењу ‘код пророка’.

7.6. Други контекст из *Проклејої кама*: „Други сељанин каза да је и он с невоље ходио на пророка чак у Мостар, и по његову свјету дохвати леперицу [*вар*. лепирицу], која му је уочи суботе облетивала око свијеће, кад је с кутњом чељађу вечеривао. [...]“ (Љубиша 1924: 173; цит. и варијанту наводимо по: Љубиша 2001: 130). – И овдје обраћамо пажњу на конструкцију (ходити) *на њорока* у значењу ‘(ићи) к пророку’.

8. Исходиште. Поставља се питање: како је Његошев стих постао извориште за појаву антикрилатема типа *оїварайи књију на њорока*?

8.1. Изворност израза *водийи* (кога) *на лијечнике* [види т. 7.(5)] и *ходийи на њорока* (у Мостар) [види т. 7.(6)] потврђује први израз из фолклорног записа Вука Врчевића – *ходийи на њорочице* [види т. 6]. Њихово је значење ‘водити (к) лијечницима, код лијечника’, ‘ходити к пророку/к пророчицама, код пророка/код пророчица’.

8.2. Није споран ни израз *оїварайи књију у њорока* [види т. 7.(5)]. Глаголско-именичку синтагму *оїварайи књију* потврђују оба етнографска записа [види т. 4.(2)], а запис Вида Вулетића и предлошко-падежну везу у *њорока* (додуше, она тамо иде с глаголом кретања).

8.3. Не може се, међутим, потврдити изворност првог контекста из приповијести *Продаја њајријаре Бркића*, односно израза *оїварайи рожденик на њорока* [види т. 7.(3)]. Напротив, потпуно је извјесно да је наведени сегмент заправо конкретизација сопственог коментара *Горскої вијенца* – и парафраза погрешно схваћеног Његошевог стиха. Примјером се додатно обрађаже жанр антикрилатема – Његошевих стихова који се погрешно тумаче и погрешно примјењују. Један такав примјер је стих *Збили їи с снови на Турчина!* (описан у претходном броју часописа), а други могу бити стихови *Нека буде борба неїресїана* и *Нека буде шїїо бийи не може*, који се из неутралне условне реченице оригинала у антикрилатемама преносе у експресивну узвично интонирану императивну конструкцију.

8.4. Други израз из фолклорног записа Вука Врчевића – *оїварайи књију на њорока* [види т. 6] представља директну интертекстуалну потврду 836. стиха *Горскої вијенца*, односно потврду да се у Херцеговини чувала традиција отварања пророчких књига за отклањање чини. Зашто: у Херцеговини? Вук(о) Врчевић је био из Рисна, а приповијетку *Кум риба* највјероватније је забиљежио у херцеговачком дијелу Боке Которске (Ораховац и даље ка западу), с четвороакценатским акценатским системом, а не у зетском дијелу (Љута и даље ка истоку), са старом акценацијом. Племена Његуши

пак чинили су досељеници из Херцеговине, који су дуго чували свој изворни говор. Ова интертекстуална паралела значајна је, дакле, у том смислу да Његош није отварање књига на пророке преузео из руске традиције мада је сасвим извјесно да су коришћене руске пророчке књиге и у српским земљама.

8.5. Разлика у броју сасвим је разумљива: старији је плурални облик јер се користио израз *пророческиџ књиги (Ветхого завета)* [види т. 5.(2)] иако су пророци одавно били у једној књизи. Они којима су пророчанства тумачена користили су сингуларни облик јер су видјели једну књигу.

8.6. Остаје да се објасни генеза заблуде која је трајала током 130 година коментарисања *Горској вијенца*. Родоначелник заблуде био је Стефан Митров Љубиша: он је контаминирао изразе типа *ходитији* (и *водитији* кога) на *пророке*, који је имао у свом језичком осјећању и локалној културној традицији, с Његошевим изразом *ошваратији књиге на пророке*, па је чак овај други израз и калкирао; сљедбеници (каснији коментатори) повјеровали су да је Љубиша форму и значење преузео из живе језичке и културне традиције. Тако се затворио круг чију сам квадратуру тек ја успио да разријешим, док је коментатор Александар Младеновић, са својим издавачима и помагачима, моје откриће покушао да преауторизује! Поновила се Љубишина тема – крађа и прекрађа звона. Ја сам само дошао по своје звоно (и вратио га на његово мјесто).

ИЗВОРИ

- ВГ: *Виенацъ њорскій* [факсимил аутографа рукописне верзије *Горској вијенца* Петра Петровића Његоша из 1846. године, у: Александар Карађорђевић 1931; Миловић 1982; Павићевић Б. 1985: 5–41].
- ГВ: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац* [у: Медаковић 1847: 1–116 (прво издање); Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2018: 161–268 и Маројевић 2021: 201–327 (основно издање); акценатско издање је у рукопису].

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ (прир.): А. [= Александар Карађорђевић]. Петар Петровић Његош. *Виенацъ њорскій*. (Аутограф). Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника Насл. – Љубљана, [1931]. (С рељефом обновљене Његошеве капеле на корици).
- БАНАШЕВИЋ, НИКОЛА (прир.): П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Београд: Српска књижевна задруга, 1973.
- БАНАШЕВИЋ, НИКОЛА (прир.): П. П. Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање с коментаром приредио Никола Банашевић. Седмо издање. Београд: Српска књижевна задруга, 1993.

- Бошковић, Радосав, Видо Латковић (прир.): Петар Петровић Његош. *Горски вијенац*. (Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешке и објашњења написао Видо Латковић). Београд: Просвета, 1952. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3). (Прво издање.)
- Бошковић, Радосав, Видо Латковић (прир.): Петар Петровић Његош. *Горски вијенац*. [Текст приредили за штампу Радосав Бошковић и Видо Латковић. Биљешке и објашњења написао Видо Латковић]. Београд: Просвета, 1957. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 3). (Допунски тираж првог издања.)
- Вулетић, Вид: *Расправе и грађа*. Књ. 1. Уредио Веселин Чајкановић. Београд: издање Задужбине Вељка Савића, 1934, 155–195: *Призријевање* / Вид Вулетић–Вукасовић. (Српски етнографски зборник. Издаје Српска Краљевска Академија. Књ. L. Четврто одјељење: Расправе и грађа. Књ. 1.)
- Вушовић, Данило: *О Њевошевом језику*. Приредио [и предговор *Научно дјело Данила Вушовића* написао] Драго Ћупић. Подгорица: Октоих, 2004.
- Дучић, Стеван: *Животи и обичаји њлемена Куча* од Стевана Дучића. Уредио Јован Ердѣљановић. Београд: издање Задужбине Вељка Савића, 1931. (Српски етнографски зборник. Издаје Српска Краљевска Академија. Књ. XLVIII. Друго одјељење: Живот и обичаји народни, књ. 20.)
- Ђукић, Т[рифун]: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т. Ђукића. Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток, 1941.
- Ђукић, Т[рифун]: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Предговор и коментар Т. Ђукића. [Друго издање]. Београд: Издавачко и прометно а. д. Југоисток, 1944.
- Калезић, Димитрије (комент.): Петар Петровић Његош. *Горски вијенац*. [Приредио Крсто Миловановић. Коментарисао Димитрије Калезић]. Никшић: Унирекс – Београд: Народно дело, [1994].
- Караџић, Вук Стеф.: *Народне српске њословице и грује различне, као оне у обичај узетие ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. На Цетињу: У Народној Штампарији, 1836.
- Караџић, Вук Стеф.: *Српске народне њословице и грује различне као оне у обичај узетие ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу: У штампарији Јерменског манастира, 1849.
- Караџић, Вук (прир.): *Српске народне њриповијетке*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Друго умножено издање. У Бечу: У наклади Ане удовице В. С. Караџића, 1870.
- Караџић, Вук (прир.): Сабрана дела Вука Караџића. Књ. III. [*Српске народне њриповијетке*.] Народне српске приповијетке (1821). Српске народне приповијетке (1853). Приредио Мирослав Пантић. Београд: Просвета, [1988].
- Ковачевић, Божидар (прир.): *Горски вијенац*. Историческо собитије при свршетку XVII вијека. Сочиненије Петра Петровића Његоша. Београд: Луча, библиотека Задруге професорскога друштва, 1940.
- Љубиша, Стефан Митров: *Приповијесии црногорске и њриморске*. Скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша. Београд: Српска књижевна задруга, 1924.

- ЉУБИША, Стефан Митров: *Дјела*. Приредио Ново Вуковић. Подгорица: ЦИД, 2001.
- ЉУБИША, Стефан Митров: *Коментарисано издање Горског вијенца Пејтра II Пејтровића-Њејоша*. Приредио и предговор написао Радмило Маројевић. Будва: ЈУ Народна библиотека Будве – Подгорица: Ободско слово – Београд: Штампар Макарије, 2023, 201–351 (*Gorski vijenac*. Historički dogagjaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. Izdala o svom trošku *Matica Dalmatinska*. U Zadru: Tiskom Narodnoga Lista. 1868. [Репринт приредио Радмило Маројевић]). (Посебно издање уз Сабрана дјела Стефана Митрова Љубише). Види и: Љубиша 1868/2017.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило: Горскога вијенца антикоментари. [I] (Александра Младеновића, љета господњег 1997). *Библиографски вјесник* (Цетиње) XXVII/2–3 (1998) 73–85. (Прештампано у: Маројевић 1999: 161–184 и Маројевић 2024).
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило: *Горски вијенац: изворно чињање*. Никшић: Никшићке новине – Београд: Унирекс, 1999. (Његошев гласник. Књ. I).
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило: Горскога вијенца антикоментари. II (Александра Младеновића, љета господњег 1999). *Библиографски вјесник* (Цетиње) XXIX/1 (2000) 175–188. (Прештампано у: Маројевић 2024)
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило: Ноћ скупља вијека и „тамна мјеста“ у Горском вијенцу. *Династија Пејтровић Њејош*: Том III. Радови са међународног научног скупа: Подгорица, 29. октобар – 1. новембар 2001. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2002, 177–207.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило (ред.): Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило (ред.): Петар II Петровић-Његош. *Луца микрокозма. Горски вијенац. Шћејан Мали*. Основно издање. Ортографија и ортоегија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Никшић: Будимљанско-никшићка епархија – Београд: Удружење за неговање Његошевог дела, 2018.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило (ред.): Петар II Петровић-Његош. *Луца микрокозма. Горски вијенац. Шћејан Мали. Ноћ скупља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоегија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2021.
- МАРОЈЕВИЋ, Радмило: Горскога вијенца антикоментари. (Фрагменти 1–2 и Post scriptum. *Српска бацџина* (Никшић) IX/1 (2024), 9–48.
- МЕДАКОВИЋ, Милорад (прир.): *Горскій виенаць*[.] Историческо событіе при свршетку XVII вѣка. Сочиненіе П[етра] П[етровића] Н[ѣгоша.] владыке черног[р]скога. У Бечу: словима ч[астних] о[таца] мехитариста, 1847. Факсимил првог издања објављиван је као посебна књига (Цетиње: Обод, 1963; Цетиње: Музеји Цетиње, 1984; Цетиње: Народни музеј Црне Горе, 2010; Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2017) и у саставу јубиларног издања (Павићевић Б. 1985: 43–169) (наводимо важнија издања).

- Миловић, Јевто М.: *Рукопис „Горског вијенца“ Пејтра II Пејтровића Њеџоша*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1982.
- Младеновић, Александар (прир.): Петар II Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић. Цетиње: Обод, 1996.
- Младеновић, Александар (прир.): Петар II Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Посвећено 150-годишњици изласка из штампе „Горског вијенца“ (1847–1997). Приредио Александар Младеновић. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1997.
- Младеновић, Александар (комент.): Петар II Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Са сликама Пера Почека. Приредио Светозар Стијовић. [Текст и коментари Александра Младеновића]. Београд: Графокомерц, 1998 [стварно: 1999].
- Младеновић, Александар: Неаргументованост и недобронамерност једног чланка. *Библиографски вјесник* (Цетиње) XXVIII/1–2–3 (1999), 85–94.
- Младеновић, Александар (прир.): Петар II Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Посвећено 150-годишњици смрти владике Петра II Петровића Њеџоша (1851–2001). Приредио Александар Младеновић. Београд: Чигоја штампа, 2001.
- Младеновић, Александар (прир.): Петар II Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Приредио Александар Младеновић. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2005. (Сабрана дјела. Критичко издање. Књ. II).
- Назечић, С[алко] (прир.): Петар Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. Са коментаром С. Назечића. [Сарајево]: Свјетлост, 1947.
- Павићевић, Бранко (ур.): Петар II Петровић-Њеџош. *Горски вијенац*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности и др., 1985. Издање садржи факсимил рукописа (с. 5–41) и репринт првог издања (с. 43–169).
- Павићевић, Вуко (комент.): *Горски вијенац* Петра II Петровића Њеџоша. [Редактор издања Видо Латковић. Објашњења саставио Вуко Павићевић, а рјечник Јован Вукчевић]. Цетиње: Издање Одбора за прославу стогодишњице Горског вијенца, 1947.
- Радовић, Ђуза (ред.): Владимир Поповић. *Њеџош и наше вријеме*; П. Петровић Њеџош. *Горски вијенац*. 1847–1947; Ђуза Радовић. Редакција и Коментар. Загреб: Просвјета, 1947.
- Речник МС 1967 II: *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. II. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967.
- Речник САНУ 1975 IX: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. IX. Београд: Српска академија наука и умјетности, 1975.
- РЕШЕТАР, Милан (прир.): *Горски вијенац* владике црногорског Петра Петровића Њеџоша. Увод и коментар написао Милан Решетар. У Загребу: штампала „Дионичка тискара“, 1890.
- РЕШЕТАР, Милан (прир.): *Горски вијенац* владике црногорског Петра Петровића Њеџоша. Протумачио га Милан Решетар. Једанаесто, државно, издање. [Друго издање с коментаром Милана Решетара]. У Биограду: Државна штампарија, 1892.

- РЕШЕТАР, Милан (прир.): *Горски вијенац* владике црногорскога Петра Петровића Његоша. Десето издање с уводом и коментаром Милана Решетара. Београд: Државна штампарија, 1940.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило: *Језичка ѿумачења у коменѿарима Њеѿошева Горској вијенца*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1976.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило: *О језику Горској вијенца*. Београд: Српска академија наука и уметности, Научна књига, 1990.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило, Радосав Бошковић: *Рјечник* (уз пјесничка дјела П. П. Његоша). (Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић). Београд: Просвета, 1954. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). (I издање).
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило, Радосав Бошковић: *Рјечник* (уз пјесничка дјела П. П. Његоша). (Рјечник саставили Михаило Стевановић и Радосав Бошковић). Београд: Просвета, 1957. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 6). (Додатни тираж I издања).
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило и др.: *Речник језика Пејѿра II Пејѿровића Њеѿоша*. (На корицама: *Речник Њеѿошева језика*). Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I: А–О. Београд: Српска књижевна задруга и др., 1983.
- ТОМОВИЋ, Слободан: *Коменѿар Горској вијенца*. Никшић: Универзитетска ријеч – Београд: Партизанска књига, 1986.
- ТОМОВИЋ, С[лободан]: Његошев Горски вијенац. *Енциклопедуја Њеѿош*. Први том. [Главни и одговорни уредник Слободан Томовић]. Подгорица: ЦИД, Фондација „Његош“ (1999) 479–616. [Други том није објављен].

*

- BARAC, Antun (prir.): P. P. Njegoš. *Gorski vijenac*. U spomen stogodišnjice prvog izdanja. (Priredio: Antun Barac). Zagreb: Matica hrvatska, 1947.
- LJUBIŠA, S[tefan Mitrov] (prir.): *Gorski vijenac*. Historički dogagajaj pri svršetku sedamnaestog vijeka. Sačinio Petar Petrović Njeguš vladika crnogorski. Prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem S. Ljubiša. Izdala o svom trošku *Matica Dalmatinska*. U Zadru: Tiskom Narodnoga Lista, 1868; Fototipsko izdanje: Muzeji i galerije Budve, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“, 2017.

Радмило Н. Мароевич

СТИХ ПОЭМЫ «ГОРНЫЙ ВЕНЕЦ» ПЕТРА II ПЕТРОВИЧА-НЕГОША
„ОТВАРА[Г] ЈОЈ КЊИГЕ НА ПРОРОКЕ,“ [ГВ 836]
(в морфологическом и семантическом аспектах)

Резюме

В серии статей, которая продолжается настоящей работой, рассматриваются лексические и фразеологические единицы, используемые сербским прозаиком эпохи реализма Стефаном Митровичем Любишей в сборнике «Рассказы черногорские и приморские», и они сопоставляются с контекстами произведений сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша с точки зрения лингвистики, поэтики и лингвокультурологии.

Анализ проводится, а также проверяется методология исследования, на материале лексических и фразеологических единиц рассказов Любиши «Щепан Малый», «Продажа патриарха Бркича» и повести «Проклятый камень».

Исследование преследует две общие задачи: во-первых, выявить дополнительные аргументы, способствующие правильному пониманию «темных мест» и вообще лексических и фразеологических единиц в произведениях Негоша; во-вторых, проследить возможное влияние поэта Негоша на язык и стиль прозаика Любиши, явившегося и первым комментатором поэмы «Горный венец».

В работе применяется интертекстуальный сопоставительный подход: примеры, засвидетельствованные в рассматриваемых рассказах, сравниваются с контекстом поэмы Негоша «Горный венец» и с комментариями этой поэмы самого Стефана Митровича Любиши.

Специфика данного этюда состоит в том, что в нем автор фокусируется на вопросах фразеологической транспозиции (в данном случае – на вопросе перехода свободных словосочетаний во фразеологический тип «антикрылатых слов» и «антикрылатых выражений»).

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
radmilo@mail.ru